

סיפורי המקרא, הם מאבני היסוד של התרבות, האמנות והספרות. סיפורים אלה נמסרו מדור לדור בקרב יהודים ונוצרים – ומקצתם נפוצים גם בין המוסלמים – ושימשו מקור השראה בלתי נידלה לציירים, סופרים ומלחינים. הדבר מעיד עד כמה דיברו הסיפורים אל לבם של הקוראים. ולמרות זאת, אין זה קל לעמוד על אופים האמנותי של הסיפורים: אין הם דומים לסיפור בן ימינו, לא בסגנון, לא בעיצוב העלילה ולא בהצגת הדמויות. היקף הסיפור מצומצם הרבה יותר ממה שקורא בן זמננו רגיל בו. גורמי העיצוב מתרכזים בתחום קטן יחסית, ומנצלים את ההיקף המזערי כדי ליצור עוצמה גדולה ולצבור מתח רב. ועל כן, מה שראוי, מבחינת סיפור זה, אינו בהכרח נאה בעינינו; מה שלנו מובן מאליו, אינו מתאים תמיד למספר המקראי. נמצא, מי שבא להתבונן בסיפורים אלה, חייב ללמוד לעמוד על טיבם.

בנושא זה עמלו פרשנים לא מעט, ואין חיבור זה אלא עוד תרומה למאמץ זה. מטרתו להציג את האמצעים האמנותיים העומדים לרשות המספר, את הדרך, שבה הוא מנצל אותם לעיצוב יצירתו, ואת תרומת העיצוב להבעת התכנים הרעיוניים שהמספר בא לתת להם ביטוי. תחילה יוצגו כמה מונחי יסוד בחקר הסיפור, שהתגבשו בענף מחקר זה בדורות האחרונים (פרק א). אחר־כך, נדון בעיצוב הלשוני והסגנוני. במסגרת זו נעמוד, בעיקר, על פרטי העיצוב במסגרת הפסוק והפיסקה, בבחינת אבני הבניין לסיפור השלם (פרק ב). על יסוד ממצאים אלה, נעסוק, בהמשך, בארגון הסיפור השלם ובעיצוב העלילה (פרק ג). אני מודה שמבחינות רבות היה עדיף להקדים נושא זה ככלל, ואת העיצוב הסגנוני היה אפשר להציג, בהמשך, כמכלול פרטים. שהרי, אנו רואים מלכתחילה, את הפרט בתוך הכלל. אך, מהצד השני, אין להתעלם מזה שהכלל לעולם נבנה מהפרטים המצטרפים זה לזה. לפיכך, היה

עדיף בעיני לפתוח בפרט, כדי שממצאי דיון זה ישרתו אותנו כאשר ניתקל בתופעות המורכבות, במסגרות רחבות יותר. ניתוח העלילה ישמש יסוד לדיון בעולמן של הדמויות (פרק ד), ורק אחרי כל אלה נגיע לשאלה הכוללת, באיזו דרך המספר מגיש את הדברים (פרק ה).

דיונים אלה מחייבים אותנו לשוב ולהתמודד עם בעיית היחס בין העיון הספרותי ובין הניתוח ההיסטורי והביקורתי. שכן, פרטים רבים, שבהם ניכרת יד האמן, משמשים להיסטוריון יסוד לניתוח ביקורתי ולהפרדה בין רכיבים שונים (פרק ו). לדיון זה אופי עקרוני, ועל כן היה מוטב להקדימו. אך, אי אפשר להבחין בבעיות, בלא מודעות להיגיון שבעיצוב הדברים. לכן הבאנו את הדיון השיטתי בסוגיה זו אחרי העיון בעיצוב הספרותי כשלעצמו. אין זאת אומרת, שאין אנו מודעים לבעיה העקרונית. לפיכך דחינו את הדיון בקשר שבין עיצוב ומשמע לשילוב הרמות השונות בסיפור, עד אחרי בדיקת השאלות ההיסטוריות. שכן, רק הבהרת סוגיה זו מאפשרת לנו לדבר על משמעים המקופלים בסיפור (פרק ז). באחרית דבר נעמוד, ולו בקצרה, על תולדות מחקר הסיפורת בכלל והסיפור המקראי בפרט.

בדיונים אלה, ניאלץ, לא אחת, להגדיר תופעות במפורש. כדי להסב את תשומת הלב אל הסברים אלה, סימנו אותם בכוכבית (*). לכל פרק, צירפנו ביבליוגרפיה על הנושאים שהועלו בו. כמו כן כוללת רשימה זו, את ביאורי הקיצורים. חיבורים בעלי חשיבות כללית, הובאו ברשימת "ספרות כללית", אחרי הקדמה זו, גם כן בצירוף קיצורים, במידת צורך.

בשנים האחרונות עבר תחום מחקר זה כעין 'התפוצצות אוכלוסין', והשוק מוצף בספרות העוסקת בהיבטים ספרותיים או המתיימרת לדון בכך. למרות שביקשתי להציג את מרבית הספרות המקצועית, ברור לי שלא הצלחתי להגיע לידי ביבליוגרפיה מלאה וממצה, מה גם שעיקר דבריי הושלמו עד סוף שנת תשמ"ח, וכל מה שיצא לאור לאחר מכן, אינו משתקף בהם כלל. אף על פי כן השתדלתי לשלב ברשימות הספרות גם חיבורים אלה. מסיבה זו נמנע ממני, לדאבוני, להפיק תועלת מספרו של הלל ברזל, 'דרכים בפרשנות החדשה: מתאוריה למתודה', רמת-גן 1990. כן

לא עמד לרשותי הקובץ 'תורת הסגנון והטקסט הספרותי', בעריכת מאיה פרוכטמן, מ"צ קדרי (קובץ מיוחד של: בלשנות עברית 28-30, רמת-גן 1990).

חובה נעימה היא לי להודות לכל מי שסייעו בידי. יעקב ליכט ז"ל דרבן אותי לכתוב את הספר, ולולא עצותיו, הערותיו וביקורתו, לא היה רואה אור. הרבה ממה שנאמר בו נכתב מתוך התמודדות עם דבריו. זכות גדולה היתה לנו, לתלמידיו, לשהות במחיצתו ולשמוע תורה מפיו. יהי זכרו נר לרגלינו. ידידים, חברים למחקר ותלמידים פקחו את עיניי להבחין בקשיים, במקומות שהדברים נראו, לכאורה, מובנים מאליהם. שמואל אחיטוב ממוסד ביאליק, נאות לכלול את החיבור ב'ספריית האנציקלופדיה המקראית', גילה סבלנות רבה לתהפוכותיו, ותרם לו רבות בהבנתו בעניין. גב' גאולה כהן העניקה לספר מנסיונה בסגנון ובעיצוב, ועסקה במלאכת הכנתו בשלבי השונים. יעמדו כולם על הברכה. תודה מיוחדת אני חייב לאשתי סילויה, שגילתה תמיד הבנה למלאכה, וסייעה לי לאורך כל הדרך. "רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה".

ירושלים, שלהי אייר תשנ"ג

